

JAKUB PUSZKARSKI*

AKWAKULTURA MORSKA W PRAWIE MIĘDZYNARODOWYM

Abstrakt

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie zagadnień dotyczących ram prawnych prowadzenia działalności gospodarczej w postaci akwakultury morskiej, polegającej na chowie i hodowli organizmów morskich. Praca poddaje analizie w głównej mierze wybrane regulacje prawa międzynarodowego, gdyż to właśnie te regulacje kształtują prawa i obowiązki państw, producentów, hodowców i społeczeństwa w zakresie uprawy morza, jak i w kontekście zasobów morskich, które niewątpliwie są dobrem wspólnym całej ludzkości. Autor porusza również problematykę statusu prawnego obszarów morskich, w których akwakultura jest uprawiana.

Słowa kluczowe: akwakultura morska, marikultura, prawo międzynarodowe, zrównoważony rozwój

WPROWADZENIE

W ciągu ostatnich kilku dekad akwakultura morska podlega stałemu, a zarazem dynamicznemu rozwojowi. W tym czasie ten sektor gospodarki, jakim jest akwakultura morska, przeszedł ogromną globalną ekspansję i nadal się rozwija. Z tego powodu określa się to często mianem „niebieskiej rewolucji”¹. Akwakultura morska, jako działalność gospodarcza jest wykorzystywana do zwiększenia globalnej produkcji ryb, łagodzenia skutków ubóstwa na świecie zwłaszcza w krajach afrykańskich. Akwakultura służy również ochronie

* Pracownik naukowo-dydaktyczny w Katedrze Prawa Morskiego Wydziału Prawa i Administracji UG, radca prawny. Sekretarz Komisji Prawa Morskiego Polskiej Akademii Nauk.

¹ K. White, B. O’Neill, Z. Tzankova, *At a Crossroads: Will Aquaculture Fulfill the Promise of the Blue Revolution?*, 2004, s. 4.

zagrożonych gatunków ryb i innych zwierząt². Malejąca liczba połowów dzikich gatunków, nadmierne eksploatowanie niektórych gatunków organizmów morskich oraz stały rozwój przemysłu przetwórstwa rybnego i handlu, spowodowały duże pobudzenie tego sektora. Najnowsze dane pokazują, że akwakultura morska stanowi około 38% światowej produkcji ryb pochodzących z akwakultury na potrzeby żywnościowe obecnie żyjącej populacji³. Akwakultura morska stała się tak ważnym źródłem pożywienia dla ludzi, że może wkrótce zastąpić produkty pochodzące z rybołówstwa morskiego jako główne źródło produkcji ryb na potrzeby konsumentów, tak jak w przeszłości rolnictwo zastąpiło łowiectwo⁴.

W odpowiedzi na rosnące zapotrzebowanie na ryby i owoce morza produkcja organizmów morskich w dalszym ciągu rośnie. Wzrost zapotrzebowania na ryby i produkty rybne nie jest jedynie zjawiskiem występującym w krajach zachodniej Europy, ale również w krajach rozwijających się, co spowodowane jest z poprawą warunków życia oraz rosnącym zapotrzebowaniem na dodatkowe źródła białka, zwłaszcza rybiego⁵. Akwakultura morska jest szczególnie atrakcyjnym rodzajem uprawy morza jako działalności gospodarczej, gdyż daje możliwość zarządzania całym procesem produkcyjnym⁶. Akwakultura morska jest też postrzegana jako globalny przemysł oparty na produkcji, prowadzony w blisko 180 państwach, w których poziom zaawansowania uprawy morza jest rozwinięty w różnym stopniu⁷.

Uprawa akwakultury morskiej odbywa się w różnych środowiskach naturalnych. Oprócz akwakultury morskiej możemy wyróżnić akwakulturę śródlądową, gdzie produkcja różnych gatunków ryb takich jak karp czy pstrąg, odbywa się zazwyczaj w zbiornikach słodkowodnych. Marikultura⁸ generalnie

² L. Łukaszuk, *Aspekty prawne współczesnej akwakultury morskiej (wybrane zagadnienia)*, Prawo Morskie 2008, t. XXIV, s. 128.

³ Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), *The State of World Fisheries and Aquaculture, Sustainability in action*, 2020, <http://www.fao.org/documents/card/en/c/ca9229en>, (dostęp: 01.08.2020 r.).

⁴ C. Duarte, N. Marbá, M. Holmer, *Rapid Domestication of Marine Species*, Science, 2007, s. 382-383.

⁵ A Powers, *Farming the Ocean*, 22 Natural Resources Environment, 2007, s. 45.

⁶ H. Glenn, H. White, *Legal Traditions, Environmental Awareness and a Modern Industry: Comparative Legal Analysis and Marine Aquaculture*, Ocean Development International Law, 2006, s. 71-72.

⁷ F. Asche, K. Roll, S. Tveterås, *Future Trends in Aquaculture: Productivity Growth and Increased Production*, Aquaculture in the Ecosystem, 2008, s. 275.

⁸ W literaturze możemy spotkać się również z pojęciem marikultury (*mariculture*). Pojęcie to jest uważane za tożsame z pojęciem akwakultury, a zatem polega na produkcji organizmów morskich na potrzeby żywnościowe populacji, jednakże częściej używa się je w kontekście rodzaju akwakultury skupionej na produkcji organizmów w wodzie morskiej.

uprawiana jest w morskich wodach przybrzeżnych, w morzu otwartym oraz w morzach śródlądowych. Akwakultura morska praktykowana jest również na obszarach lasów namorzynowych, mokradeł, naturalnych i sztucznych stawów zbiorników wodnych.

Pandemia COVID-19 dotknęła zdecydowaną większość krajów na świecie. Niewątpliwie wywiera ona wpływ na gospodarkę światową oraz sektor produkcji żywności, w tym akwakulturę. Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Wyżywienia i Rolnictwa (*Food and Agriculture Organization of United Nations* – FAO) ściśle monitoruje sytuację, aby ocenić ogólny wpływ pandemii na produkcję, spożycie i handel w rybołówstwie i akwakulturze⁹. Sytuacja ta może również wpłynąć na ocenę ram prawnych w zakresie akwakultury, w tym akwakultury morskiej, oraz ich efektywności, co może uzasadniać potrzebę poruszenia tej tematyki w obecnym czasie. Należy również pamiętać, iż w 2020 r. przypada 25. rocznica uchwalenia Kodeksu Odpowiedzialnego Rybołówstwa (*Code of Conduct for Responsible Fisheries, CCRF*). FAO i wiele innych organizacji oraz instytucji w ciągu ostatnich 25 lat pracowało na rzecz wdrażania Kodeksu FAO i jego instrumentów pomocniczych. FAO podejmowało szereg działań w celu rozpowszechnienia postanowień Kodeksu FAO i jego instrumentów pomocniczych, a także w celu wsparcia wdrażania Kodeksu FAO na poziomie regionalnym, krajowym i lokalnym.

1. KONWENCJA O PRAWIE MORZA Z 1982 ROKU

Celem Konwencji o prawie morza (UNCLOS) jest ustanowienie porządku prawnego dla mórz i oceanów, który ułatwiałby komunikację międzynarodową i sprzyjałby pokojowemu korzystaniu z mórz i oceanów, sprawiedliwemu i efektywnemu wykorzystaniu ich zasobów, zachowaniu ich zasobów żywych oraz badaniu, ochronie i zachowaniu środowiska morskiego¹⁰. Postanowienia konwencji dotyczące ochrony oceanów uważane są za powszechnie obowiązujące zasady międzynarodowego prawa zwyczajowego¹¹. Akwakultura *per se* nie została ujęta w UNCLOS, gdyż w chwili jej uchwalania nie była uważana za wątek istotny na płaszczyźnie międzynarodowej. Jednakże w konwencji możemy dojrzeć holistyczne podejście zwłaszcza w preambule gdzie czytamy, iż problemy oceanów są ściśle ze sobą powiązane i muszą być rozpatrywane jako

⁹ Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), *The State of World Fisheries and Aquaculture...*, op. cit.

¹⁰ Konwencja Narodów Zjednoczonych o Prawie Morza, Montego Bay, 1982, Preambuła.

¹¹ P. Sands, *Principles of International Environmental Law I: Frameworks, Standards and Implementation*, Manchester University Press, 1995, s. 395-396.

całość oraz, że bierze pod uwagę interesy i potrzeby całej ludzkości¹². Zatem możemy dojść do wniosku, iż zakres zastosowania konwencji jest tak szeroki, że obejmuje pewne aspekty akwakultury.

Odnosząc się do regulacji dotyczących akwakultury morskiej prowadzonej w wodach morskich musimy rozróżnić obszary, w których może ona potencjalnie występować. UNCLOS wskazuje kilka obszarów morskich, które podlegają różnym reżimom prawnym: morze terytorialne, wyłączne strefy ekonomiczne, szelf kontynentalny oraz morze otwarte.

Uprawianie akwakultury ma miejsce przede wszystkim w pasie przybrzeżnym morza, który w granicach 12 mil od linii podstawowej w kierunku morza otwartego stanowi obszar morza terytorialnego¹³. Państwo sprawuje w obrębie morza terytorialnego pełne zwierzchnictwo terytorialne, które ograniczone jest jedynie tzw. prawem nieszkodliwego przepływu¹⁴. Z tego też względu przepisami regulującymi kwestie akwakultury w tym obszarze będą przepisy krajowe¹⁵. W prawie polskim w ostatnim czasie doszło do wielu zmian w zakresie akwakultury, co jest konsekwencją konieczności dostosowania prawa krajowego do prawa unijnego, a także związane jest z uchwaleniem nowego prawa wodnego¹⁶. Rozwiązania prawne dotyczące akwakultury na poziomie prawa unijnego i prawa krajowego będą przedmiotem kolejnych opracowań.

Największą liczbę gospodarstw zajmujących się akwakulturą możemy zauważyć na terenie wyłącznych stref ekonomicznych lub w morzu otwartym. Wyłączne strefy ekonomiczne (*exclusive economic zone – EEZ*) zostały wprowadzone, aby sprostać rosnącym roszczeniom wyłączonych praw w odniesieniu do rybołówstwa, które były podnoszone przez państwa w drugiej połowie XX. wieku. Wyłączna strefa ekonomiczna rozciąga się od zewnętrznej granicy morza terytorialnego do maksymalnie 200 mil morskich od linii podstawowej. Ustanowienie wyłącznej strefy ekonomicznej jest dla państw fakultatywne, dlatego też nie wszystkie państwa skorzystały z takiej możliwości. Państwa nadbrzeżne nie posiadają pełnej suwerenności w wyłącznych strefach ekonomicznych, posiadają jedynie prawo do kontrolowania i eksploatacji wszystkich zasobów naturalnych z dna mórz i pokrywających go wodach. Konwencja nadaje zatem w ramach wyłącznej strefy ekonomicznej państwu nadbrzeżnemu prawo do jurysdykcji nad działalnością gospodarczą, badaniami naukowymi oraz kwestiami ochrony środowiska. Obejmuje to prawo do ustanawiania i użytkowania sztucznych instalacji i konstrukcji dla celów

¹² Konwencja Narodów Zjednoczonych, op. cit.

¹³ Art. 3 UNCLOS.

¹⁴ Art. 17 UNCLOS.

¹⁵ J. Roderburg, *Marine Aquaculture: Impacts and International Regulation*, Germany, 2011 s. 169.

¹⁶ Nowe Prawo wodne weszło w życie 1 stycznia 2018 r.

przewidzianych w art. 56 Konwencji oraz dla innych celów gospodarczych. Państwo nadbrzeżne posiada wyłączną jurysdykcję nad takimi konstrukcjami i instalacjami wliczając w to kompetencje z zakresu cła, podatków, zdrowia, bezpieczeństwa oraz przepisów imigracyjnych. UNCLOS jednakże nie określa definicji instalacji oraz konstrukcji. Tak więc w odniesieniu do akwakultury nie zostały określone metody konstruowania oraz funkcjonowania instalacji. Należy jednak przyjąć, spoglądając na definicje ogólną konstrukcji, że akwakultura wpisuje się w jej ramy¹⁷. Instalacje muszą być użyte do określonych celów w tym do: badań, eksploatacji, ochrony i gospodarowania zasobami naturalnymi, zarówno żywych jak i nieżywych, dna morskiego, jego podziemia i pokrywających je wód oraz innych form działalności gospodarczej (m.in. wykorzystanie w celach energetycznych)¹⁸. Akwakultura morska nie została wyrażona *expressis verbis* w konwencji, niemniej jednak mieści się w ramach określonych celów prowadzenia działalności w wyłącznej strefie ekonomicznej.

Konwencja o prawie morza nie wprowadza definicji zasobów naturalnych. Działalność w ramach akwakultury polega głównie na umieszczeniu w środowisku morskim zazwyczaj klatek (mogą to być również liny lub sieci). W konstrukcjach tych umieszczane są gatunki hodowlane. Artykuł 56 Konwencji wskazuje, iż działalność polega na wykorzystywaniu zasobów naturalnych, w tym kontekście akwakultura nie wykorzystuje zasobów naturalnych mórz i oceanów ale jest przejawem również wspomnianej „innej działalności gospodarczej”, do której odnosi się art. 60 UNCLOS. Konwencja nadaje prawo państwom do umieszczenia w wyłącznej strefie ekonomicznej ustanowionej na morzu, konstrukcji i instalacji w ramach akwakultury morskiej. Co więcej, nadaje państwu nadbrzeżnemu prawo zablokowania zgody innym państwom na zainstalowanie konstrukcji w jego wyłącznej strefie ekonomicznej, gdyż nie stanowi to wolności żeglugi i przelotu, układania podmorskich kabli i rurociągów oraz innych zgodnych z prawem międzynarodowym możliwości korzystania z morza wiążących się z tymi wolnościami w zakresie używania statków morskich i powietrznych oraz podmorskich kabli i rurociągów, zgodnych z innymi postanowieniami Konwencji¹⁹.

Artykuł 60 UNCLOS wprowadza jednak pewne warunki i ograniczenia stosowania sztucznych instalacji niezbędnych do uprawy morza w wyłącznych strefach ekonomicznych. Wokół konstrukcji państwo może ustanowić strefy bezpieczeństwa, w których podjęte środki zapewnią bezpieczeństwo żeglugi i bezpieczeństwo konstrukcji²⁰. Instalacje i konstrukcje wykorzystywane

¹⁷ P. Sands, *Principles of International Environmental Law...*, op. cit., s. 169.

¹⁸ R. Beckman, T. Davenport, *The EEZ Regime: Reflections after 30 Years*, LOSI Conference Papers “Securing the Ocean for the Next Generation”, 2012, s. 7.

¹⁹ Art. 58 ust. 1 UNCLOS.

²⁰ Art. 60 ust. 4 UNCLOS.

w akwakulturze nie mogą zakłócać szlaków morskich dla żeglugi międzynarodowej²¹. Idąc dalej konwencja wprowadza obowiązek usunięcia konstrukcji, gdy zostały porzucone lub przestały być używane. Dopuszczalne jest również częściowe usunięcie konstrukcji natomiast do publicznej wiadomości powinna zostać podana informacja dotycząca pozycji nieusuniętej instalacji²².

Szelf kontynentalny państwa nadbrzeżnego jest strefą obejmującą dno morza i podziemie podmorskich obszarów, rozciągających się poza jego morzem terytorialnym przez naturalne przedłużenie jego terytorium lądowego do zewnętrznego skraju kontynentalnej krawędzi albo na odległość 200 mil morskich od linii podstawowej, od której mierzona jest szerokość morza terytorialnego, jeżeli zewnętrzny skraj kontynentalnej krawędzi nie sięga do tej odległości²³.

Wyłączne prawa do eksploatacji zasobów naturalnych w tej strefie odnoszą się do nieożywionych zasobów dna morskiego lub podgłębia wraz z organizmami żywymi należącymi do gatunków osiadłych. Tak więc poza wyłączną strefą ekonomiczną w strefie szelfu kontynentalnego państwo nadbrzeżne ma wyłączne prawo do zasobów morskich w zasięgu dna morskiego. W przypadku gdy akwakultura morska uprawiana jest w zbiornikach wodnych powyżej dna morskiego państwo nie może nabywać żadnych praw wynikających z przepisów dotyczących szelfu kontynentalnego. Niemniej jednak art. 80 Konwencji przewiduje, że art. 60 UNCLOS stosuje się odpowiednio do instalacji i konstrukcji w strefie szelfu kontynentalnego. Oznacza to, że jeżeli państwo nadbrzeżne nie ustanowiło wyłącznej strefy ekonomicznej może korzystać z przepisów dotyczących konstrukcji i instalacji na obszarze EEZ w obszarze szelfu kontynentalnego²⁴. Powstaje jednak wątpliwość czy w tej sytuacji możemy również zastosować te przepisy w stosunku do akwakultury morskiej. Niestety biorąc pod uwagę art. 78 UNCLOS, odniesienie do akwakultury jest niemożliwe, gdyż przepis ten stanowi, że prawa państwa nadbrzeżnego do szelfu kontynentalnego nie wpływają na status prawny wód pokrywających szelf i przestrzeni powietrznej ponad tymi wodami²⁵. W związku z tym, że produkcja organizmów morskich poprzez akwakulturę nie odbywa się na dnie morskim, a raczej w strefie nad dnem morskim, prawa innych państw dotyczące budowy instalacji niezbędnych do uprawiania akwakultury nie są ograniczone. Wyłączne prawo do budowy instalacji w strefie szelfu kontynentalnego swoje źródło ma w budowie platform wiertniczych. W przeciwieństwie do odwiertów naftowych,

²¹ Art. 60 ust. 7 UNCLOS.

²² Art. 60 ust. 3 UNCLOS.

²³ Art. 76 ust. 1 UNCLOS.

²⁴ M. Nordquist, *United Nations Convention on the law of the Sea 1982: A Commentary*, Martinus Nijhoff Publishers, 1993.

²⁵ Art. 78 ust. 1 UNCLOS.

akwakultura sama w sobie nie wymaga żadnych zasobów morza lub pochodzących z dna morskiego. W przeciwieństwie do przepisów dotyczących wyłącznych stref ekonomicznych, przepisy dotyczące szelfu kontynentalnego nie przewidują specjalnych, suwerennych praw dla państwa nadbrzeżnego dla osiągnięcia celów produkcji energii z wody. Jak słusznie zauważyła J. Roderburg państwo nie może mieć wyłącznej jurysdykcji w zakresie akwakultury w obszarze szelfu kontynentalnego. Państwo nadbrzeżne nie ma przyznanego wyłącznego prawa do wznoszenia konstrukcji w strefie szelfu kontynentalnego i nie przyznaje się mu wyłącznej jurysdykcji. Inne państwa mogą wznieść konstrukcje akwakultury morskiej bez zgody państwa przybrzeżnego²⁶.

Morzem otwartym określa się wszystkie części mórz, które nie należą do wód wewnętrznych, morza terytorialnego lub wyłącznej strefy ekonomicznej danego państwa²⁷. Z obszarem tym związana jest koncepcja „wolności morza otwartego” (*freedom of the high seas*). Została ona ujęta w art. 87 Konwencji o prawie morza, który stanowi, że morze otwarte jest otwarte dla wszystkich państw zarówno nadbrzeżnych jak i śródlądowych²⁸. Oznacza to, że państwa nadbrzeżne i śródlądowe posiadają prawo do budowania sztucznych wysp oraz innych instalacji dozwolonych przez prawo międzynarodowe z zastrzeżeniem części VI Konwencji. Budowa instalacji na potrzeby akwakultury morskiej stanowi zatem działalność w ramach „wolności morza otwartego”. Instalacje te co do zasady w mniejszym stopniu ingerują w zarządzanie morzem niż budowanie sztucznych wysp czy inne instalacje²⁹. Koncepcja „wolności morza otwartego” musi jednak spełniać wymogi zawarte w art. 116 UNCLOS. Jednym ze stawianych wymogów jest konieczność uwzględnienia praw i obowiązków, jak również interesów państw nadbrzeżnych w ramach uprawiania rybołówstwa w strefie morza otwartego. Co więcej art. 117 UNCLOS określa, że wszystkie państwa mają obowiązek podejmowania współpracy lub współdziałanie z innymi państwami w celu przedsięwzięcia wobec swoich obywateli kroków, koniecznych dla ochrony żywych zasobów morza³⁰. Przepis ten stanowi obowiązek zapewnienia ochrony gatunków dziko żyjących przy uprawie morza w postaci akwakultury.

Wymogi określone w Konwencji o prawie morza można określić jako niewystarczające i odstające od rzeczywistych potrzeb uprawy morza. Postanowienia UNCLOS pozostawiają szerokie pole do interpretacji. Brak jest ściśle

²⁶ J. Roderburg, *Marine Aquaculture*, op. cit., s. 171.

²⁷ Art. 86 UNCLOS.

²⁸ Art. 87 UNCLOS.

²⁹ D. Percy, N. Hishamunda, B. Kuemlangan, *Governance in marine aquaculture: the legal dimension*, [w:] *Expanding mariculture farther offshore – technical, environmental, spatial and governance challenges*, 24, red. A. Lovatelli, J. Aguilar-Manjarrez, D. Soto, FAO, Rzym 2010, s. 249.

³⁰ Art. 117 UNCLOS.

określonych obowiązków, obok oczekiwań co do niedookreślonych i niejasnych działań. Konwencja stanowi jednak podstawowe narzędzie zarządzania morzem³¹. Konwencja przyczyniła się również w znacznym stopniu do ustanowienia ram prawnych w zakresie ochrony i zachowania środowiska morskiego. Niemniej jednak od czasu uchwalenia, konwencja nie była zbyt często zmieniana i dostosowywana do rozwijającej się działalności na morzu. Nie można zatem powiedzieć, że Konwencja jest na tyle wszechstronna i elastyczna, aby sprostać wymogom wciąż rozwijającej się akwakultury morskiej. Postanowienia Konwencji koncentrują się przede wszystkim na jurysdykcji w obszarach morskich, natomiast morze wymaga spójnego zarządzania bez względu na granice państwowe³². Wprowadzenie bardziej precyzyjnych rozwiązań prawnych w zakresie akwakultury morskiej z korzyścią wpłynęłoby na zarządzanie i bezpieczeństwo uprawy morza.

2. ORGANIZACJA NARODÓW ZJEDNOCZONYCH DS. WYŻYWIENIA I ROLNICTWA

Obecnie na całym świecie hoduje się około 580 gatunków wodnych³³. Na płaszczyźnie międzynarodowej organizacją, która w sposób szczególny dba o rozwój akwakultury jest Organizacja Narodów Zjednoczonych ds. Wyżywienia i Rolnictwa. Według FAO akwakultura jest odpowiednikiem rolnictwa na lądzie. Rolnictwo zostało szeroko zdefiniowane jako hodowla nie tylko roślin (ogrodnictwo, leśnictwo, agronomia) ale i zwierząt. Podobnie jest z akwakulturą morską, obejmuje ona hodowlę organizmów morskich oraz roślin. Należy zwrócić uwagę na fakt, iż rolnictwo opiera się na wykorzystaniu wody słodkiej natomiast akwakultura wykorzystuje zarówno wodę słodką jak i wodę słoną, wodę morską (akwakultura morska, marikultura). W 1988 r. FAO zdefiniowało akwakulturę morską jako hodowlę organizmów morskich w tym ryb, mięczaków, skorupiaków i roślin wodnych. Hodowla oznacza pewnego rodzaju ingerencję w środowisko morskie m.in. poprzez karmienie, regularne zarybianie, ochronę przed drapieżnikami³⁴. Ingerencja ta ma na celu zwiększenie poziomu produkcji. Hodowla może być prowadzona przez osoby fizyczne lub też osoby prawne. Dla celów statystycznych, organizmy wodne, które są

³¹ L. Łukaszuk, *Przegląd piśmiennictwa*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny, 2014, t. LXXVI, s. 327.

³² S. Wilson, *Sustainable Aquaculture: An Organizing Solution in International Law*, 26 Thomas Jefferson Law Review, 2003, s. 505.

³³ FAO, *Aquaculture development*, <http://www.fao.org/aquaculture/en/>, (dostęp: 30.07.2020).

³⁴ P. Edwards, H. Demaine, *Rural Aquaculture: Overview and Framework for Country Reviews*, Bangkok, 1998, s. 4.

wyławiane przez osoby fizyczne lub osoby prawne, które w okresie odchowu były w ich posiadaniu są uważane za przedmiot akwakultury, w odróżnieniu od organizmów wodnych, eksploatowanych przez społeczeństwo w ramach zasobów wspólnych populacji, z lub bez licencji, które uważane są za przedmiot rybołówstwa. Mówiąc prościej produktami akwakultury są gatunki morskie uprawiane na potrzeby konkretnego gospodarstwa, które podlegają monitoringowi, kontroli, karmieniu i innym czynnościom w ramach prowadzonej działalności gospodarczej³⁵.

Definicja akwakultury stworzona przez FAO ma znaczenie porządkujące dla zrozumienia akwakultury jednakże pozostają pewne obszary, które budzą wątpliwości. Takie wątpliwości mogą powstawać w stosunku do pól ryżowych czy rybołówstwa opartego na zwyczajach kulturowych. Hodowla ryb na polach ryżowych zaszeregowana została przez FAO do akwakultury. Jest to typ hodowli, w których ryż jest głównym przedsięwzięciem a ryby traktowane są jako dodatkowe źródło dochodu³⁶. Praktykowane jest to w wielu krajach m.in.: Chinach, Bangladeszu, Malezji Korei, Filipinach, Tajlandii. W ostatnich latach jednak obserwujemy spadek powierzchni, na których występuje tego typu hodowla z racji na niską wydajność i niszczenie gleb³⁷.

Rybołówstwo, w tym akwakultura, zapewniają istotne źródło żywności, zatrudnienia, handlu i gospodarczego dobrobytu ludzi w kontekście globalnym, zarówno dla obecnych jak i przyszłych pokoleń, dlatego też uprawianie powinno odbywać się w sposób odpowiedzialny. Prawo międzynarodowe i prawo krajowe w zakresie polityki rybołówstwa i akwakultury oraz praktyką zarządzania nimi w znacznym stopniu odzwierciedlają zasady postępowania zawarte w Kodeksie Odpowiedzialnego Rybołówstwa, co jest swoistym wkładem w zrównoważony, społeczny i środowiskowy rozwój sektora rybołówstwa i akwakultury. Kodeks odpowiedzialnego rybołówstwa nakłada wiele obowiązków na państwa, które dotyczą ustanawiania i rozwijania odpowiednich norm prawnych i administracyjnych, które ułatwiają rozwój akwakultury. Jednym z takich obowiązków jest ekosystemowe podejście do akwakultury i racjonalne podejście do eksploatacji zasobów morskich. Podejście ekosystemowe polega na regulowaniu wszystkich rodzajów użytkowania morza, uwzględniając ochronę ekosystemów morskich, w których działalność człowieka się odbywa oraz utrzymanie różnorodności biologicznej³⁸.

³⁵ FAO, *Definitions*, <http://www.fao.org/3/x6941e/x6941e04.htm>, [dostęp: 1.8.2020].

³⁶ M. Halwart, M. V. Gupta, *Culture of fish in rice fields*, Rome, 2004, s. 21.

³⁷ D. Sen, S. M. Hussain, *Rice-Cum-Fish Culture – Prospect in Arunachal Pradesh*, Pasighat, 2008, s. 2.

³⁸ D. Pyć, *Podejście ekosystemowe do morskiego planowania przestrzennego jako praktyka postępowania w zarządzaniu działalnością człowieka*, [w:] *Europeizacja prawa morskiego*, red. M. Adamowicz, J. Nawrot, Gdańsk 2016, s. 16.

Organizacja ds. Wyżywienia i Rolnictwa jest agendą ONZ, która została utworzona w 1945 r. Siedziba FAO mieści się w Rzymie. Głównym celem organizacji jest podniesienie poziomu produkcji żywności, poprawa wydajności produkcji rolnej, wspomaganie wzrostu gospodarki światowej oraz poprawienie standardu życia mieszkańców obszarów wiejskich. FAO gromadzi i opracowuje raporty oraz prowadzi badania naukowe dotyczące m.in. akwakultury morskiej. Organizacja wspiera państwa rozwijające się w modernizacji i rozwoju rolnictwa, leśnictwa, rybołówstwa i akwakultury.

Departament ds. Rybołówstwa i Akwakultury FAO opracowuje i wdraża instrumenty międzynarodowe w odniesieniu do niekontrolowanych połowów oraz akwakultury. Monitoruje także wdrażanie tych instrumentów oraz sporządza sprawozdania z postępów w tym zakresie dla Komitetu Rybołówstwa i Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych. Oprócz tego Departament gwarantuje pomoc techniczną dla rozwoju regionalnych i narodowych planów działania.

3. KODEKS ODPOWIEDZIALNEGO RYBOŁÓWSTWA Z 1995 ROKU

Obowiązek współpracy w skali globalnej w formułowaniu międzynarodowych norm i standardów ustanowionych przez Konwencję Narodów Zjednoczonych o Prawie Morza był podstawą dla FAO do stworzenia Kodeksu Odpowiedzialnego Rybołówstwa (Kodeks FAO), który został jednogłośnie przyjęty w dniu 31 października 1995 r. przez konferencję FAO. Kodeks wprowadza ramy prawne dla stosowania odpowiedzialnych praktyk mających na względzie zapewnienie skutecznej ochrony, zarządzania i rozwoju żywych zasobów wodnych z uwzględnieniem warunków danego ekosystemu i różnorodności biologicznej. Postępowanie zgodnie z zasadami zawartymi w Kodeksie FAO jest dobrowolne i nie wytwarza sam w sobie żadnych zobowiązań prawnych. W 1997 r. Kodeks FAO został rozbudowany i zawiera obecnie rozdział poświęcony akwakulturze. Ma on na celu zapewnienie przestrzegania zasad i poszanowania norm mających zastosowanie do ochrony środowiska, zarządzania i rozwoju działalności w zakresie akwakultury. W zakresie rozwoju akwakultury Kodeks FAO wyróżnia następujące części:

1. Odpowiedzialny rozwój akwakultury, łącznie z rybołówstwem opartym na hodowli, na obszarach znajdujących się pod jurysdykcją krajową.
2. Odpowiedzialny rozwój akwakultury, łącznie z rybołówstwem opartym na hodowli, w ekosystemach wodnych rozdzielonych granicami.

3. Stosowanie materiału genetycznego organizmów wodnych dla celów akwakultury łącznie z rybołówstwem opartym na hodowli.
4. Odpowiedzialna akwakultura na poziomie produkcji.

Kodeks odpowiedzialnego rybołówstwa podkreśla prewencyjne podejście do działalności w środowisku morskim oraz podkreśla rosnące znaczenie akwakultury dla gospodarki i bezpieczeństwa żywnościowego. Reguły postępowania (*rules of conduct*) przekonują państwa do podjęcia odpowiedzialnej akwakultury poprzez kontrolę i działania regulacyjne³⁹. Kodeks FAO wymaga, aby akwakultura morska opierała się na najlepszej wiedzy naukowej i ekologicznie zrównoważonych planów umożliwiających racjonalne wykorzystanie zasobów w ramach uprawy akwakultury i innych form działalności gospodarczej⁴⁰. Państwa powinny zagwarantować, aby byt lokalnych społeczności i ich dostęp do łowisk nie ucierpiał z powodu rozwoju akwakultury⁴¹. Powinny również ustanowić skuteczne procedury, dedykowane akwakulturze, celem monitoringu środowiska skutkującego ograniczeniem do minimum niekorzystnych zmian ekologicznych oraz związanych z tym konsekwencji ekonomicznych i społecznych, wynikających z używania wody, korzystania z ziemi, odprowadzania ścieków, używania lekarstw i chemikaliów, oraz innych działań związanych z akwakulturą⁴².

Co więcej motywuje państwa do współpracy w ramach ochrony ekosystemów wodnych rozdzielonych granicami poprzez wspieranie praktyk objętych odpowiedzialną akwakulturą na obszarze ich jurysdykcji⁴³. Współpraca państw na tym polu powinna przekładać się na obowiązki osób uprawiających akwakulturę w zakresie ochrony transgranicznych ekosystemów wodnych przed zagrożeniami środowiskowymi. Państwa powinny odpowiednio konsultować się z krajami sąsiedzkimi przed wprowadzeniem gatunków obcych do ekosystemów wodnych rozdzielonych granicami⁴⁴.

Celem Kodeksu FAO jest również wspieranie zrównoważonego rozwoju akwakultury na poziomie produkcji, a zatem na poziomie prowadzenia działalności gospodarczej. Państwo powinno wspierać społeczności lokalne oraz przedsiębiorców w podejmowaniu działań na rzecz rozwoju akwakultury. Kodeks podkreśla, iż państwa powinny zapewnić bezpieczeństwo dla zdrowia produktów pochodzących z akwakultury morskiej i promować działania, które

³⁹ P. Read, T. Fernandes, *Management of Environmental Impacts of Marine Aquaculture in Europe*, 2003, s. 140.

⁴⁰ Art. 9.1.2 i 9.1.3 Kodeksu Odpowiedzialnego Rybołówstwa.

⁴¹ Art. 9.1.4 Kodeksu Odpowiedzialnego Rybołówstwa.

⁴² Art. 9.1.5 Kodeksu Odpowiedzialnego Rybołówstwa.

⁴³ Art. 9.2.1 Kodeksu Odpowiedzialnego Rybołówstwa.

⁴⁴ Art. 9.2.3 Kodeksu Odpowiedzialnego Rybołówstwa.

prowadzić będą do utrzymywania jakości produktów i podniesienia ich wartości poprzez szczególnie staranne traktowanie przed i w czasie odłowu, w przetwórstwie oraz podczas składowania produktów i ich transportu⁴⁵. Ważnym aspektem akwakultury morskiej jest również dobór i stosowanie właściwego pokarmu, dodatków do niego i środków użyźniających łącznie z nawozami. Kodeks wskazuje, iż państwa powinny promować działania przedsiębiorców, prowadzące do ulepszania praktyk na tym polu⁴⁶. Za równie ważne Kodeks FAO uznaje promowanie praktyki efektywnego zarządzania farmami i zdrowiem ryb, wyróżniając środki higieniczne i szczepionki. Wskazuje na minimalne stosowanie środków terapeutycznych, hormonów i lekarstw, antybiotyków i innych chemikaliów zwalczających choroby⁴⁷.

Można przyjąć, że Kodeks FAO w większym stopniu rozwiązuje kwestie dotyczące akwakultury, niż Konwencja Narodów Zjednoczonych o prawie morza, poprzez bardziej szczegółową regulację tej problematyki. Regulacje kodeksowe dotyczą szerokiego zakresu oddziaływania akwakultury, w tym w aspekcie ekologicznym, społecznym i pod względem zdrowotnym. Jednakże nie da się zauważyć, że Kodeks FAO w swoich regulacjach posiada pewne luki. Co więcej, Kodeks odnosi się głównie do uprawiania akwakultury na obszarach podlegających jurysdykcji krajowej. Zatem działalność na morzu otwartym nie ma ugruntowania w przepisach kodeksu. Słabość tych regulacji polega na tym, iż jest to jedynie „miękkie prawo” (*soft law*)⁴⁸. Z racji, iż normy Kodeksu FAO nie są prawnie wiążące, poddawany jest on krytyce, z uwagi na mniejszą skuteczność niż wiążące akty prawa międzynarodowego. W literaturze można również spotkać pogląd, iż Kodeks jest zbyt obszerny, a język jakim jest pisany nie jest zbyt jasny⁴⁹. Co więcej wskazuje się, że sformułowany jest zbyt ogólnie, nie dostarczając pomocy w implementowaniu go do porządków krajowych. Intencją Kodeksu FAO było jednak stworzenie dokumentu, który może posłużyć jako wzór dla regulacji krajowych. Jest swoistym rodzajem punktu wyjścia dla państw, które na jego bazie chcą utworzyć przepisy krajowe w przedmiotowym zakresie⁵⁰. Kodeks formułuje wytyczne do tworzenia prawodawstwa, pozostawiając pewną swobodę, która jest niezbędna do wdrożenia przepisów z uwzględnieniem specyfiki poszczególnych państw. Po

⁴⁵ Art. 9.4.7 Kodeksu Odpowiedzialnego Rybołówstwa.

⁴⁶ Art. 9.4.3 Kodeksu Odpowiedzialnego Rybołówstwa.

⁴⁷ Art. 9.4.4 Kodeksu Odpowiedzialnego Rybołówstwa

⁴⁸ Jako *soft law* (miękkie prawo) możemy rozumieć instrumenty, które mają charakter *quasi* prawny i nie posiadają mocy wiążącej w przeciwieństwie do twardego prawa (*hard law*). Termin ten często używany jest w odniesieniu do instrumentów prawnych takich jak: wytyczne, komunikaty, reguły postępowania. A. T. Guzman, T. L. Meyer, *Explaining Soft Law*, 2010, s. 2-4.

⁴⁹ R. Bratspies, *Finishing King Neptune: Fisheries Management and the Limits of International Law*, Harvard Environmental Law Review, 2001, s. 213-235.

⁵⁰ S. Wilson, *Sustainable Aquaculture: An Organizing...*, s. 509.

ponad dwóch dekadach od przyjęcia Kodeksu Odpowiedzialnego Rybołówstwa stanowi on nadal ramy odniesienia dla krajowych i międzynarodowych działań w zakresie tworzenia programów, polityk i innych instrumentów prawnych, aby zapewnić zrównoważone połowy i produkcję żywych zasobów wodnych z poszanowaniem ochrony środowiska.

PODSUMOWANIE

Akwakultura morska to szybko rozwijający się sektor gospodarki, który stwarza zarówno szanse, jak i zagrożenia dla środowiska i społeczeństwa⁵¹. Akwakultura zmieniła się znacząco od czasu przyjęcia Kodeksu Odpowiedzialnego Rybołówstwa. Rozwój akwakultury w ciągu ostatnich dwóch dekad był spektakularny, a obecnie akwakultura stanowi ponad 50% ryb przeznaczonych do spożycia przez ludzi. Wraz z rosnącą populacją i zwiększonym popytem na ryby akwakultura będzie nadal odgrywać kluczową rolę. Dokonano wielu pozytywnych zmian w zrównoważonej produkcji i zarządzaniu akwakulturą, jednakże konieczne będą dalsze prace, aby zapewnić przy dalszej ekspansji i rozwoju akwakultury, że przebiegać będzie ona w sposób zrównoważony, z uwzględnieniem aspektów gospodarczych, środowiskowych i społecznych. Zrównoważony rozwój jest zatem głównym celem zarządzania akwakulturą. To, czy akwakultura morska może wpłynąć na poprawę globalnego bezpieczeństwa żywnościowego i zarazem pozostawać bez znaczącego wpływu na środowisko, zależy w dużej mierze od dobrego rządzenia w tym sektorze. Jednym z podstawowych elementów dobrego zarządzania są instrumenty prawne.

Prawo wywiera znaczący wpływ na rozwój i funkcjonowanie zrównoważonej akwakultury morskiej. Regulacje prawne są wyznacznikiem kierunku dalszego rozwoju akwakultury oraz gwarantem osiągnięcia równowagi na gruncie społecznym i gospodarczym. Prawo kształtuje co do zasady sytuację całego sektora akwakultury i wzmaga jego wydajność za pośrednictwem wielu instrumentów, w tym tych na gruncie prawa międzynarodowego. Restrykcyjne czasem przepisy mają również wpływ na sytuację rynkową produktów akwakultury oraz poziom ich bezpieczeństwa dla zdrowia ludzkiego. Niezbędnym więc wydaje się dalsze prawodawstwo i współpraca organizacji na płaszczyźnie międzynarodowej, regionalnej i krajowej w celu rozwijania ram prawnych dotyczących funkcjonowania akwakultury morskiej.

⁵¹ I. Daviesa, V. Carranzab, H. Froehlichc, R. Gentryd, P. Kareivae, B. Halpernc, *Governance of marine aquaculture: Pitfalls, potential, and pathways forward*, Marine Policy, 2019, t. 104, s. 29.

MARINE AQUACULTURE UNDER INTERNATIONAL LAW

Keywords: marine aquaculture, mariculture, international law, sustainable development

Abstract

This article aims to present the issues related to the legal framework for conducting economic activity in the form of marine aquaculture, consisting of farming marine organisms. The work analyses mainly selected the regulations of international law because it is these regulations that shape the rights and obligations of states, producers, farmers and society in the field of ocean farming, as well as in the context of marine resources, which are undoubtedly a common good for all mankind. The author also discusses the legal status of maritime areas in which aquaculture is cultivated.